

УДК 349.42:633.791
JEL Code Q19

Курбацька Н.В., аспірант
*Інститут агроєкології і природокористування
Національної академії аграрних наук України*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСТВА

Курбацька Н.В. Нормативно-правове стимулювання розвитку хмелярства. Метою статті є ретроспективний аналіз нормативно-правового регулювання галузі хмелярства та обґрунтування доцільності міжгалузевої кооперації на основі законодавчого стимулювання її сторін, а саме підприємств, що вирощують хміль, і виробників пива, які виступають основними споживачами хмелесировини. Оцінено ефективність державної фінансової підтримки галузі хмелярства, основою якої був збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Розкрито, а також обґрунтовано взаємозв'язок між проблемами розвитку хмелярства і виробництва пива. Виявлено, що проблеми розвитку хмелярства і виробництва пива в Україні можуть мати спільне вирішення шляхом законодавчого стимулювання міжгалузевої кооперації. Запропоновано на законодавчому рівні здійснити прив'язку ставки акцизного податку на пиво до виду хмелесировини, з якого воно вироблене, а саме імпортна чи вітчизняна. Такий підхід підвищить зацікавленість пивоварних компаній в розвитку вітчизняного хмелярства, забезпечить канали збуту хмелесировини, сприятиме міжгалузевій кооперації, а також сформує міцне підґрунтя для подальшого розвитку обох галузей.

Ключові слова: хмелярство, державна фінансова підтримка, нормативно-правове регулювання, виробництво пива, акцизний податок.

Курбацкая Н.В. Нормативно-правовое стимулирование развития хмелеводства. Целью статьи является ретроспективный анализ нормативно-правового регулирования отрасли хмелеводства и обоснование целесообразности межотраслевой кооперации на основе законодательного стимулирования ее сторон, а именно предприятий, выращивающих хмель, и производителей пива, которые выступают основными потребителями хмелесырья. Оценена эффективность государственной финансовой поддержки отрасли хмелеводства, основой которой был сбор на развитие виноградарства, садоводства и хмелеводства. Раскрыта, а также обоснована взаимосвязь между проблемами развития хмелеводства и производства пива. Выявлено, что проблемы развития хмелеводства и производства пива в Украине могут иметь общее решение путем законодательного стимулирования межотраслевой кооперации. Предложено на законодательном уровне осуществить привязку ставки акцизного налога на пиво к виду хмелесырья, из которого оно произведено, а именно импортная или отечественная. Такой подход повысит заинтересованность пивоваренных компаний в развитии отечественного хмелеводства, обеспечит каналы сбыта хмелесырья, будет способствовать межотраслевой кооперации, а также сформирует прочную основу для дальнейшего развития обеих отраслей.

Ключевые слова: хмелеводство, государственная финансовая поддержка, нормативно-правовое регулирование, производство пива, акцизный налог.

Kurbatska N.V. Legislative and legal stimulation of the development of appearance. The purpose of the article is a retrospective analysis of the regulatory and legal regulation of the hop-growing industry and the rationale for the intersectoral cooperation on the basis of legislative incentives for its parties – enterprises that grow hop and beer producers who are the main consumers of hop-and-oil products. The effectiveness of state financial support for the hop-growing industry was evaluated, the basis of which was collection for the development of viticulture, horticulture and hop-growing. The relationship between problems of development of hop-growing and beer production is revealed and substantiated. It is revealed that the problems of the development of hop-growing and beer production in Ukraine can have a common solution through legislative stimulation of inter-branch cooperation. It is suggested at the legislative level to link the excise tax rate on beer to the kind of hop-oil from which it is produced - imported or domestic. Such an approach will increase the interest of brewing companies in the development of domestic hop-growing, provide channels for the sale of hop-fats, will promote inter-branch cooperation, and form a solid basis for the further development of both industries.

Key words: hop-growing, state financial support, regulatory and legal regulations, beer production, excises tax.

Постановка проблеми. Одними із актуальних завдань щодо розширення виробничих потужностей вітчизняного агросектору є стабілізація подальшого розвитку та підвищення конкурентоспроможності галузі хмелярства, зокрема вирішення питань забезпечення зростання посівних площ та урожайності

хмільників, покращення якості хмелю, стимулювання міжгалузевої кооперації з виробниками пива, що сприятиме підвищенню економічної ефективності виробництва хмелесировини. Як відомо, важливу роль для вирішення зазначених питань має нормативно-правове стимулювання розвитку хмелярства, яке фактично формує інвестиційний клімат в галузі та служить головним державним регулятором в умовах вільного ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хміль як сільськогосподарська культура не лише є сировиною для виробництва пива та інших напоїв, але й має цілющі властивості як лікарська рослина, про що свідчить велика кількість наукових публікацій, присвячених саме цьому аспекту. При цьому більшість наукових досліджень спрямована на вивчення проблем селекції та агрономічних прийомів вирощування хмелю. Серед досліджень, присвячених економічним аспектам розвитку хмелярства, варто відзначити публікації таких науковців, як, зокрема, В.І. Довгалюк [3; 4], В.Г. Молдован [3], Т.М. Коба [5], О.М. Николук [6], Д.А. Саїнський [11].

Отже, питання економічної ефективності галузі хмелярства, інвестиційного забезпечення і, зокрема, нормативно-правового регулювання залишаються маловивченими та актуальними з огляду на тенденцію до згортання хмелевиробництва в Україні. Водночас виробництво хмелю має велике економічне та соціальне значення для держави, особливо Поліського регіону, природно-кліматичні умови якого сприятливі для вирощування цієї культури.

Постановка завдання. Метою статті є ретроспективний аналіз нормативно-правового регулювання галузі хмелярства та обґрунтування доцільності міжгалузевої кооперації на основі законодавчого стимулювання її сторін, а саме підприємств, що вирощують хміль, і виробників пива, які виступають основними споживачами хмелесировини.

Виклад основних результатів. Галузь хмелярства здавна була важливою складовою вітчизняного агропромислового комплексу. Проте, незважаючи на широкий спектр застосування хмелю у промисловому виробництві, особливо під час пивоваріння, площа під цією сільськогосподарською культурою щороку стрімко скорочується, а водночас – і кількість діючих господарств [2]. Одним із основних напрямів адаптації до сучасного середовища розвитку галузі та управління хмелепромислового комплексу є оптимізація технологічних, соціально-економічних, організаційних та екологічних процесів, які в своїй сукупності мають забезпечити достатній рівень конкурентоспроможності.

Впродовж 140-річної історії вітчизняного хмелярства галузь переживала різні етапи свого розвитку. За радянських часів Україна була основним постачальником хмелю для пивоварної промисловості, на 70% забезпечуючи потреби у сировині всього Радянського Союзу. Крім того, до 1991 року щорічно за межі кра-

їни вивозилися понад 4 000 т хмелю. У середині 80-х років минулого століття країна за площею насаджень (9,4 тис. га) і валовим збором (8,0 тис. т) була на п'ятому місці в світі після США, Німеччини, Китаю і Чехословаччини. На той час галузь хмелярства була найважливішою бюджетоутворюючою складовою агропромислового комплексу українського Полісся. Колишній досвід господарств виробників хмелю свідчить про те, що продукція хмелярства є джерелом значних фінансових надходжень: займаючи лише 1,1–1,5% ріллі, грошові надходження від вирощування хмелю в структурі рослинницької продукції складала 50%, а у спеціалізованих господарствах – понад 90% [10, с. 70].

Спад виробництва хмелю, який спостерігався в Україні, був зумовлений серйозними дезорганізуючими чинниками, такими як антиалкогольна компанія (1985 рік), Чорнобильська катастрофа (1986 рік), розпад СРСР (1991 рік), застосування іноземними виробниками агресивної стратегії і витіснення вітчизняних хмелевиробників з внутрішнього та зовнішнього ринку через застосування демпінгових цінових регуляторів (1996–1997 роки), відсутність досвіду з питань стратегії і тактики ведення конкурентної боротьби, порушення паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Ці та інші причини призвели не лише до скорочення виробництва, але й до різкого зниження рівня конкурентоспроможності українського хмелю. Наслідком вищезгаданих чинників стало скорочення обсягів виробництва продукції на території колишніх республік СРСР, ринки яких успішно освоїли фірми-конкуренти США, Німеччини, Чехії та Китаю.

Протягом 2009–2014 років кількість реалізованої продукції зменшилась на 0,5 тис. тон, повна собівартість продукції та чистий дохід знизилися на 49%, рівень рентабельності зменшився на 10%. Найбільше кризове явище з реалізації хмелю та хмелепродуктів в Україні спостерігалось у період 2010–2011 років, коли середня ціна за реалізацію була в два рази менша за ціну попередніх років, що негативно вплинуло на рівень рентабельності та чистий дохід [10].

Звичайно, не останнім фактором впливу на розвиток хмелярства в незалежній Україні є нормативно-правове забезпечення функціонування галузі. З метою запобігання подальшому скороченню обсягів виробництва хмелю та задоволення потреб пивоварів у вітчизняній хмелепродукції у 1999 році був прийнятий Закон України «Про збір на розвиток виноградарства і хмелярства» (далі – Закон № 587-XIV), яким встановлено порядок справляння коштів та їх використання на фінансову підтримку галузі хмелярства. Згідно зі ст. 2 цього Закону об'єктом оподаткування була виручка, одержувана від реалізації в оптово-роздрібній торговельній мережі алкогольних напоїв та пива. До 2011 року ставка збору становила 1% від об'єкта оподаткування, а згодом – 1,5%. Суми збору розподілялись та використовувались таким

чином: 85% – на розвиток виноградарства і садівництва, 15% – на розвиток хмелярства [9].

Платники сплачували збір на спеціальний рахунок центрального органу виконавчої влади, який здійснював державну політику у сфері виноградарства, садівництва і хмелярства. Отже, сільськогосподарські підприємства, що вирощували хміль, не отримували прямого фінансового ефекту від своєї господарської діяльності, а були змушені очікувати фінансової підтримки від центральних органів виконавчої влади.

На виконання норм Закону № 587-XIV пізніше було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 29 червня 1999 року № 1170. У 2005 році згадана Постанова була замінена новим законодавчим документом, а саме Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 15 липня 2005 року № 587. Таким чином, внаслідок прийняття пакета документів на законодавчому рівні започатковано механізм організаційно-економічного забезпечення виконання заходів щодо державної підтримки галузі хмелярства, які реалізувалися за рахунок коштів збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

Варто зазначити, що в першій редакції Закон № 587-XIV не мав обмежень терміну чинності, тоді як в редакції від 1 січня 2004 року визначено, що цей Закон діє до 31 грудня 2009 року, а в редакції від 1 січня 2010 року – до 31 грудня 2014 року. Фактично ж Закон України «Про збір на розвиток виноградарства і хмелярства» був чинним до 1 січня 2013 року, сім раз до нього вносились зміни [9]. З прийняттям Податкового кодексу України та його удосконаленням норми згаданого Закону втратили чинність.

Податкова реформа привела і до скорочення переліку платників збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Зокрема, у зв'язку внесенням змін до Податкового кодексу України з 1 січня 2012 року фізичні особи, діяльність яких пов'язана з роздрібним продажем пива та столових вин, можуть бути платником єдиного податку та не сплачувати збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства [7].

На наш погляд, сам факт прийняття і удосконалення Закону № 587-XIV протягом терміну його чинності є позитивним кроком в забезпеченні розвитку хмелярства в Україні, однак, з іншого боку, непрямий характер державної фінансової підтримки з притаманним їй високим рівнем бюрократичної упередженості, а згодом і тимчасовість цього механізму вказують на недостатню зацікавленість держави в підтримці вітчизняних виробників хмелю.

Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства до набрання чинності Податко-

вим кодексом України був включений до переліку загальнодержавних податків і зборів відповідно до ст. 14 Закону України «Про систему оподаткування». Однак у перелік загальнодержавних податків і зборів, визначених ст. 9 Податкового кодексу України, цей збір не включено. Натомість п. 4 пп. 10 розділу XX Податкового кодексу України встановлено, що до 1 січня 2015 року справляється збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства відповідно до Закону України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» [7].

Протягом 2000–2014 років підприємствам надавалася державна підтримка на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства за бюджетною програмою 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними». Джерелом надходження коштів був цільовий державний збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. З 2015 року такий збір було скасовано, у зв'язку з чим фінансування було призупинено.

Таким чином, з 1 січня 2015 року збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства не передбачений. Законодавче обґрунтування доцільності скасування збору опирається на такі твердження [8].

1) Первісною метою започаткування в 1999 році збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства було стимулювання активного розвитку означених галузей за рахунок цільової державної підтримки з окремого позабюджетного рахунку. Як наслідок, ці три галузі отримували привілейоване становище порівняно з рештою галузей сільського господарства.

2) Згідно з оцінкою фахівців хмелярство потребує трьох-чотирьох років для того, щоб вийти на промисловий рівень врожайності. Але, як засвідчують результати розвитку за понад десятирічний період, незважаючи на зростання відрахувань (близько 20% щороку), істотних зрушень у хмелярстві не відбулося. Головна причина полягає в тому, що власники господарств були більше зацікавлені в отриманні дотацій, ніж в результаті своєї праці.

3) Вітчизняний хміль та хмелесировина не користуються попитом з боку більшості виробників пива через низьку якість або відсутність подальшої переробки до прийнятного для технологій сучасного пивоваріння виду (близько 90% пива виробляється з імпортованої хмелесировини).

4) Згідно з висновками Генерального Директорату Єврокомісії, оприлюдненому у звіті «Сільське господарство та розвиток сільської місцевості» від 7 грудня 2009 року, садівництво, виноградарство та хмелярство визнаються як найбільш рентабельні та привабливі для інвестування коштів галузі сільського господарства. Так, наприклад, середній дохід за вирощування хмелю у Німеччині складає 16,5 євро за годину сімейної праці, тоді як в інших галузях сільського господарства цей показник зна-

ходиться на рівні 10,9 євро за годину. У період з 2001 по 2008 роки Румунія збільшила виробництво хмелю у перерахунку на вміст альфа-кислоти на 466,67%, Польща – на 109,84%, Німеччина та Угорщина – на 50%.

На нашу думку, попри наведені справедливі аргументи законодавців, вітчизняна галузь хмелярства не повинна бути залишена напризволяще зі своїми проблемами. Погоджуємося з тим, що проаналізований вище механізм цільової державної фінансової підтримки не був ефективним щодо досягнення його мети. Однак це не знижує ролі нормативно-правового забезпечення в стимулюванні розвитку хмелярства.

В сучасних умовах важливим напрямом нормативно-правового забезпечення розвитку хмелярства, на наш погляд, має стати законодавче стимулювання міжгалузевої кооперації, тобто підприємств, що вирощують хміль, і виробників пива, які виступають основними споживачами хмелесировини. Для обґрунтування цієї ідеї наведемо такі факти.

До 2008 року в Україні виробництво пива щорічно збільшувалось; хоча за останні 9 років сформувалась протилежна тенденція, виробничі показники все ж таки залишаються досить високими. Зокрема, в 2015 році пивовари зробили 194,2 млн. дал. алкогольного напою, а в 2016 році виробництво становило 179,8 млн. дал. [1]. При цьому зазначимо, що вітчизняний хміль здебільшого купують лише малі пивоварні заводи, яким належить 6% пивного ринку. Великі пивні компанії, або так звані пивні сім'ї, а саме «Сан ІнБев» (34% ринку пива), «Карлсберг» (28%), належать іноземним власникам і працюють на сировині лише імпортного виробництва. ПАТ «Оболонь» (32% ринку) використовує у виробництві пива лише 25% вітчизняної хмелесировини, віддаючи перевагу новим сортам хмелю ароматичної і гіркої груп. Отже, відсутність налагодженого збуту є чи не найбільшою проблемою хмелярів протягом останніх років, особливо в умовах збільшення світових обсягів вирощування хмелю. Таким чином, в Україні не розвивається міжгалузева кооперація підприємств, що вирощують хміль, і виробників пива. Натомість у провідних країнах, що є лідерами з виробництва хмелю, широко практикуються довготермінові контракти товаровиробників зі споживачами хмелесировини.

Ще одним важливим аспектом, що має відношення до тематики нашого дослідження, є оподаткування пивної продукції акцизним збором. Слід відзначити, що вітчизняні пивовари в січні 2017 року скоротили виробництво на 11,7% порівняно з січнем минулого року, а саме до 7,1 млн. дал., що є історичним мінімумом України за останні десять років [1]. Серед основних причин такого скорочення слід назвати посилення податкового навантаження на виробників в частині акцизної політики, а також наявність ліцензії на оптову торгівлю пивом у 500 тис. грн. Йдеться про підвищення у 2017 році

ставок акцизного збору на алкогольні напої, зокрема пиво. Якщо ставка на пиво із солоду (солодове) раніше була 2,48 грн./л, то з 1 січня 2017 року – 2,78 грн./л. [7]. Отже, ставку акцизного податку на спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво, збільшено на 12%. Як слідує з планів уряду, таке підвищення ставок акцизного податку є не останнім.

Виходячи з акцизної політики уряду, вітчизняними пивоварами неодноразово ініціювалось питання зняття ввізного мита на хміль, що може привести до значного зниження цін на хмелесировину. Однак такий крок матиме негативні наслідки для хмелярських господарств через рівень їх виробництва та досить високу собівартість вітчизняного хмелю. Як наслідок, суттєво знизиться конкурентоспроможність вітчизняної сировини на внутрішньому ринку. Нині вітчизняна хмелесировина складає лише 20% на внутрішньому ринку України, відміна ввізного мита на імпортну сировину може привести до повного витіснення вітчизняних товаровиробників з внутрішнього ринку хмелю і, як наслідок, до занепаду хмелевиробництва. Вже сьогодні задоволення попиту на хмелепродукцію в Україні проводиться переважно за рахунок імпортної хмелепродукції, а держава веде активну протекціоністську політику не на користь вітчизняного хмелярства.

На нашу думку, проблеми розвитку хмелярства і виробництва пива в Україні можуть мати спільне вирішення шляхом законодавчого стимулювання міжгалузевої кооперації господарств, що вирощують хміль, і пивоварних компаній, які виступають основними споживачами хмелесировини. Головною проблемою в хмелярстві є відсутність каналів збуту, а також державна регуляторна політика (зокрема, через податкові важелі) не на користь вітчизняного виробника. Натомість пивоварні компанії стикнулись з ростом податкового навантаження, що створює ризики падіння їх доходів і, як наслідок, скорочення виробництва. Держава, маючи прямиий зв'язок з означеними проблемами, може виступити ініціатором їх вирішення шляхом використання інструментарію нормативно-правового стимулювання. Вважаємо, що слід на законодавчому рівні здійснити прив'язку ставки акцизного податку на пиво до виду хмелесировини, з якого воно вироблене, а саме імпортна чи вітчизняна. Наприклад, застосовувати до пива, виробленого з вітчизняної хмелесировини, знижену ставку акцизного збору, зокрема діючу до 1 січня 2017 року.

Такий підхід забезпечить зацікавленість пивоварних компаній в розвитку вітчизняного хмелярства, забезпечить канали збуту хмелесировини, сприятиме міжгалузевій кооперації та сформує міцне підґрунтя для подальшого розвитку обох галузей. З іншого боку, такий механізм матиме прямиий характер підтримки, адже господарства отримуватимуть реальні кошти від споживачів, а держава не буде обтяжена додатковими функціями з перерозпо-

ділу коштів, як це було під час справляння збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають змогу зрозуміти такі висновки.

1) Україна має сприятливі умови для вирощування пивоварних сортів хмелю, однак за роки незалежності ця галузь значно згорнула виробництво, ефективність її істотно знизилася, що є наслідком комплексу внутрішніх і зовнішніх причин, основними з яких є економічні, а також екологічні і політичні. Державна політика управління розвитком вітчизняного хмелярства не є ефективною, що виражається а практичному невиконанні низки державних програм у цій галузі.

2) Нормативно-правове забезпечення, побудоване на Законі України «Про збір на розвиток виноградарства і хмелярства» [9], за період свого

існування не виконало своєї стимулюючої ролі, як наслідок, структурних зрушень у галузі хмелярства не відбулось. Податкова реформа привела до скорочення переліку платників збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, а згодом і до скасування самого збору. Таким чином, державна фінансова підтримка галузі хмелярства виявилась неефективною, мала несистемний, тимчасовий та непрямий характер з притаманним їй високим рівнем бюрократичної упередженості.

3) В сучасних умовах вирішення проблем розвитку хмелярства в Україні вбачається в законодавчому стимулюванні кооперації підприємств, що вирощують хміль, і виробників пива, які виступають основними споживачами хмелесировини, на основі запровадження знижених ставок акцизного податку на пиво, вироблене з вітчизняної сировини.

Список літератури:

1. В Україні виробництво пива впало до десятирічного мінімуму // Економічна правда. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2017/02/20/621532>.
2. Гіренко Ю.І. Окремі аспекти розвитку хмелярства в Україні / Ю.І. Гіренко // Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі : матеріали II міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (7–8 травня 2015 року). – Тернопіль, 2015. – С. 102–103.
3. Довгалюк В.І. Методичні підходи та методи оцінки інвестицій у виробництво хмелю / В.І. Довгалюк, В.Г. Молдован // Облік і фінанси. – 2012. – № 1. – С. 118–121.
4. Довгалюк В.І. Обґрунтування потреби інвестицій в основний капітал на виробництво хмелю в лісостепу України / В.І. Довгалюк // Облік і фінанси. – 2012. – № 4. – С. 74–78.
5. Коба Т.М. Ринок хмелю: проблеми та перспективи / Т.М. Коба // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181 (6). – С. 321–328.
6. Николук О.М. Класифікація підприємницьких ризиків виробників хмелю / О.М. Николук // Агроінком. – 2008. – № 5–6. – С. 89–93.
7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення зміни до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=40445&pf35401=192782>.
9. Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства : Закон України від 9 квітня 1999 року № 587-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/587-14>.
10. Проценко А.В. Формування системи інтеграції науки і виробництва в хмелярстві : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / А.В. Проценко; Житомирський національний агро-екологічний університет. – Житомир, 2015. – 233 с.
11. Саїнський Д.А. Аналіз фінансово-організаційного забезпечення державної підтримки розвитку галузі хмелярства в Україні [Текст] / Д.А. Саїнський // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2013. – № 4. – С. 69–74.